

DORA MAR - NEUNIŠTIVA PIKASOVA SJENKA

Žarko Đurović

Who was Dora Mar? Her origins and destiny. By marrying Pablo Picasso she remained in the shadow of the brilliant painter, although, before that she was well known as a recognised artist of the French avant-garde between two world wars. She ended her life in a mental institution.

Šira javnost malo zna o umjetnici Dori Mar. I to što se o njoj zna obavijeno je velom tajanstvenosti. Njeni, ne baš prilježni, biografi nijesu uspjeli, ne bar do njene smrti, da stvore i time donekle mozaiciraju njenu stvaralačku i životnu stazu. Nijesu zadugo znali da li je Dora Mar ime ili pseudonim. Nijesu mogli tačno da utvrde đe je i kada rođena. Skoro sve što je vezano za njen biografski dosije bilo je hipotetično. Neki biografi ističu da je rođena u Parizu 1907. godine, a drugi da je rođena u Tursu 1909. Pa ipak, bilo je više onih koji su njeno rođenje vezali za Pariz i naznačenu 1907. godinu.

Storije životnih drama

Jedan od njenih pouzdanih biografa je Riječanin Mladen Urem koji desetljećima uspješno istražuje živote i sudbine mnogih hrvatskih umjetnika i intelektualaca. Među istraživačima

života Dore Mar važno mjesto zauzimaju Janko Polić Kamov i njegova porodica, čija je sudbina prepletena sa sudbinom oca Dore Mar – Josipom Markovićem. Naime, Jankov otac Ante imao je tri brodarske firme u Senju, Rijeci i Sisku koje su dobro poslovale, dok nijesu na početku 20. vijeka, tačnije 1902. godine, doživjele trgovački fijasko.

Ante je dosta vremena boravio u Sisku, uživajući ugled vještog poslovnog čovjeka. U njegovoj firmi radila je Barbara Marković, u svojstvu radnice nižeg ranga, spremačice. Budući da je bila lijepa, Ante je „bacio“ oko na nju i zaveo je. Nije dopustio ljudima iz radnog okruženja da tu vezu otkriju, čak ni onda kada je zatrudnjela. Mislili su da je otac neko od gradskih čapkuna, a ne cijenjeni brodarski preduzetnik Ante. U spisku rođenih naglašeno je da je dijete nastalo u vanbračnoj vezi, i da mu je dato prezime majke – Marković. Na krštenju je dobilo ime Josip, koje je u toj sredini veoma često. Barbara se nije osjećala utučeno, iako je bilo podozrivih pogleda sa strane. Svojim gordim ponašanjem borila se protiv prezira drugih. Ante je bio tu da otkloni malodušje, ako bi se, bar za tren, u duši javilo, riječju i gestovima. Da bi joj olakšao život, novčano ju je svesrdno pomagao, naročito u godinama Josipovog školovanja, prvo u Sisku, a poslije u srednjoj graditeljskoj školi u Zagrebu i na studijama u Parizu, đe je sve ispite iz građevinarstva položio sa najvećim ocjenama, stekavši status diplomiranog arhitekta.

Kako je Ante često mijenjao destinacije, najviše vremena je provodio u Rijeci. Razloge za to treba tražiti u razvijenim brodarskim poslovima, prevashodno na prevozu tereta na raznim plovnim linijama duž dalmatinske obale, Trsta i Venecije.

S posebnom pažnjom pratio je Josipov život i njegovu profesionalnu karijeru arhitekta. Odmah po završetku studija odabran je da projektuje poslovne zgrade i time stekao zaradu koja se kretala do visokih limita. U Parizu se i oženio francuskinjom Lujzom Voasin, ženom atraktivnog izgleda, ali samoživom i koketne naravi.

Svome mužu je prebacivala da je kao ženu zapostavlja, što nije bilo tačno. Išao je često sa njom na izlete van Pariza, obilazio ugledne kafee i atraktivne pariske lokacije, posebno Monmartr.

Ispunjavao je sve što je željela, a željela je mnogo – od skupoćenih haljina do ekskluzivnog nakita. Nije zaboravljala da ga i u takvim prilikama kinji. Bila je po prirodi incidentna, ne mareći će ispade čini – u kući, na ulici i na mjestima zabave, kojima se odlikovao Pariz tih davnih godina. Nije bez razloga nazivan prijestonicom svijeta.

Često je noću, dok Josip spava, pretraživala džepove njegovih odijela, ne bi li našla „potvrdu“ za nevjerstvo i slično. Iako ne bi ništa našla, kad bi ujutro Josip ustao „prosula“ bi na njegov račun kanonadu uvreda, prebacujući mu da krije svoje tajne kao zmija noge. Josip ju je uzalud razuvjeravao, ona je ćerala svoje!

Jedino su prve godine braka djelovale donekle idilično. Lujza je vješto prikivala nabusitu narav, obasipajući, istina rijetko, svoga Josipa nježnošću i slatkorječjem. Vjenčao se sa njom, kako piše u Indeksu vjenčanih 31. ožujka, 1903. godine, u crkvi Svetog Jurja na Trsatu, u Rijeci. Zašto je odabrao to mjesto, mnogi su se pitali. Mogao je to da učini u jednom od pariskih departmana. Odabrao je to mjesto po unutrašnjem diktatu, kao neku vrstu duga prema Anti Poliću, nezakonitom ocu koji je sve činio da uspije u životu i da se potvrdi kao čovjek od ugleda i karijere. Obredu Josipovog i Lujzinog vjenčanja prisustvovali su Josipova majka Barbara Marković i Lujzini roditelji, Julij i Henrika. Kumovi na vjenčanju bili su Kuzma Marač, pomorski kapetan i Anton Radivoj, posjednik. Dokumenta za vjenčanje pribavljena su u Sisku, Zagrebu i Parizu, đe su mladenci živjeli.

Iz dokumenata se dalo vidjeti da je Josip Marković rođen u Sisku 16. februara 1874. godine, a njegova izabranica tri godine kasnije, u Parizu. Bili su svečano odjeveni, posebno Lujza, koja je, po Josipovom kazivanju, „izgledala prelijepo“. Nije tada slutio u šta će se zamišljena idila pretvoriti.

Poslije četiri godine braka dobili su žensko dijete. Dali su joj ime Doroteja. Njenim rođenjem nijesu prestale razmirice i neobjašnjiva Lujzina prkošenja Josipu. Zbog toga se on sve manje zadržavao u domu, a više u projektnom birou, bdijući nad skicama i planovima mnogih objekata. Brzo je stekao ugled cijenjenog arhitekta, kome su rado povjeravani poslovi. Za izvanredno realizovane projekte dobio je više priznanja i nagrada. Jedno vrijeme živio je i u Argentin, u Buenos Airesu, projektujući čitave kvartove, pa i ambasadu Austrougarske za koju ga je car Franjo Josip nagradio medaljom za osobite zasluge.

Brige u porodičnom okrilju

Doroteja ili kako su je od milošte zvali Dora, odgajana je kod deda i bake. U tom okrilju nije bila srećna. I kad je živjela sa roditeljima, bio je to pakleni život. Majka ju je stalno tukla ne znajući za dječiju igru i radost. Josip se nije miješao u okrutno vaspitavanje djeteta jer bi time izazvao veći bijes kod Lujze. Vjerovao je da će se stvari same od sebe popraviti, ali nijesu. Lujza je dobijala histerične napade, a žrtve su uvijek bili Josip i Dora. Reklo bi se da je Lujza i sebi bila teška. Nije bilo stvari koje bi je oraspoložile, samo je u kinjenju drugih nalazila zadovoljstvo.

Markovići su često mijenjali adrese. To su diktirali Josipovi poslovi. Međutim, atmosfera se nije popravljala. Dora je birala samoću kao lijek od majčine tiranije.

Očigledno da je Josip Marković znao da kruške ne padaju same s neba, pa ni dobrotvorstvo Ante Polića. Ono je bilo uslovljeno dubokim razlogom – vezom sa njegovom majkom, koja je ubrajana u najljepše djevojke Siska. Njena je čednost „narušena“ rađanjem deteta, što je kod jednog dijela građana izazvalo podozrenje. Drugi su joj dali za pravo, jer su u

takvom gestu prepoznali odlučnost i napuštanje stereotipnih građanskih nazora.

Nije na Anta pala samo ta briga. Imao je čvrst brak sa Gemom Gerbaz, koja mu je izrodila više dece. Njih je vjetar života raznio u više sredina i zanimanja, od kojeg su dva bila spisateljska – Jankovo i Nikolino.

Sve dok Josip nije stao na noge, učvršćujući materijalnu poziciju uspješnog arhitekta, ošćalo se prisustvo Antove brige o njemu, posebno kad je riječ o opskrbi za sve vrijeme Josipovog školovanja u zemlji i inostranstvu. Niđe nije zabilježeno koliko je Antova veza sa Barbarom Marković trajala. Ako je duže trajala, kada su se i đe vidali.

Antov vanbračni sin bio je izdašne ruke i kada je druge trebalo pomoći. Majci se oduživao slanjem novca. Mnogi Sisšćani su znali od koga stiže.

Nemamo podataka da se odrasla Dora češće sretala sa Barbarom. Bila je raznim obavezama pritisnuta i nije mogla da pođe tamo đe je srce vodi, u Barbarino naručje. I oca je sve rjeđe vidala. Ako se kome mogla žaliti, mogla je sebi i rijetkim prijateljicama. Ni one nijesu imale živote bez briga. Neke su dobile poklone od Dore – portrete koje je radila sa izuzetnim umijećem.

Njen život proticao je u slikanju i meditaciji, posjećivanju izložbi, kojih je u Parizu bilo mnogo. U gradu svjetlosti cijenila se svaka umjetnička vrijednost. Ne samo slikarska, nego i druge: književna, muzička, baletska....

Dori nije nedostajao novac, ali joj je nedostajalo razumijevanje sredine i najbližih. Zato je mnoge stvari i događanja gledala pomalo iskosa. Najviše zbog majčinog paranoidnog bijesa. Nje se nije mogla osloboditi, posebno u vrijeme odrastanja. Tada nije mogla da svoj život, koji je često podsjećao na kaznu, uredi po svojoj volji.

U Parizu su, u to vrijeme, živjeli ugledni hrvatski književnici – Matoš i Tin Ujević. Prvi četrnaest, a drugi osam godina. Nijesu živjeli, nego se potucali po pariskim pločnicima, nemajući novca ni za najnužnije potrebe – za obok hrane i cigarete. Tin je često noćio pod svodovima mostova na Seni, inateći se životu i njegovoj surovij režiji. Matoš je zakupljivao neki sobičak za male pare, ali su i one često bile nedovoljne da pokriju mjesečnu kiriju.

Poznato je da je Josip zalazio na boemska mjesta, da bi tutnuo svojim zemljacima nešto novca u ruke, prosto da prežive. Kad nije uspijevaio da ih posjeti, slao im je novčana pisma. Neka su dobili, a neka nijesu. Neki nesavjesni poštar uzimao bi novac, a prosljedio pisma. Uzalud su pokušavali da isprave takve nepravde. Matoš se žalio najbližima da živi kao bizin (pas), ali da neće napustiti „svjetsku varoš“, jer se u njoj, uz mali komadić kruha, može naći obilje duha. Iako su mu, kaže, „cipele ološale“, odjeća pritrajala, ne predaje se. U rukama drži poeziju Igoa, kritike Sent Beva, koje je za jeftine pare kupio od siromašnih preprodavaca knjiga. Neke je kupovao i na veresiju. Nije se drukčije moglo!

U pismima svojim nijesu zaboravili da pohvale gest arhitekta Markovića. Više ih je puta „izvadio iz sosa“ i olakšao „ubogi život“ na kaldrmskoj pariskoj besputici.

Iako se osjećala kao osoba isčupanih korijena, Dora se utrki-vala sa životom kako da ga stigne i osmisli. Nije to lako u pariskim uslovima, kad je pemnogo tendenata na uspjeh. Samo natprosječni mogu uspjeti. Među takve spadala je i ona. Prvo se bavila fotografijom. Ne onom običnom, nego umjetničkom, da mora da dođe do izražaja suštost snimljenog lika ili gradskog ambijenta. Na fotografijama je srećno fiksiran raspored svjetlosnih i drugih obrisa. Doru su rado zvali da radi u raznim foto-ateljeima, što je ona, egzistencije radi, prihvatila. Pravila je

snimke i za svoju dušu, đe je odnos sjenki i svjetlosti do te mjere harmonizovan, da snimljeni materijal postaje umjetnička rjetkost.

U krugu pariske avangarde

Takve fotografije Doru su predodredile za slikanje, najčešće portreta, mada nijesu izostale ni drukčije likovne modelacije. Medij simbolike u njima je naglašen. Donosi više slobode u izrazu i više ukrštanja među zamislama. Bilo je važno da njen dar zapaze ljudi od imena. Oni koji formiraju modernost i novinu i koji ostvaruju nesvakidašnji doseg i umjetničku punoću u slikarstvu. Znala je i šta mogu učiniti na planu njene afirmacije. U međuratnu parisku avangardu nije ušla slučajno. Preporučio ju je dar i veoma uspjele likovne instalacije koje je pokazivala uticajnim umjetnicima.

Bila je među prvim damama kista u godinama pred Drugi svjetski rat u Parizu. Ne samo što je bila velikim talentom obdarena, nego je bila i izuzetno lijepa. Crnka sa zavodljivim očima, skladne figure i lucidnog duha. Bila je svesrdno prihvaćena od avangardne grupe, koju su sačinjavali: Elijar, Brak, Breton, Aragon, Tristan Cara i drugi. Hvalili su dubinski svijet njenih slika, u kojima je najsrećnije ostvaren spoj dara i izraza.

Ušavši u krug avangarde, ušla je u krug vječnika. Svi oni, određeni, izmijenili su atlas evropske umjetnosti, koja se po mnogo čemu može smatrati renesansnom, i u slikarstvu i u književnosti. Pikaso je u toj elitnoj grupaciji umjetnika imao najpovlašćeniji tretman. Na svojim platnima vizionirao je posve nove izražajne oblike i svjetove, do tada nepoznate na evropskim prostorima. Svaka od njegovih slikarskih faza, a bilo ih je nekoliko, postulirane su matricom najdubljih magnovenih slojeva. Dao je biće i

svijet u punoj raspolučenosti, đe se vizijski penetrat iskazuje u snažnim simboličkim vizurama i neslućenoj energiji.

Tu je bio i Dali sa svojom neizbježnom Galom. Ona je pot-hranjivala njegovu sujetu bizarnošću i egocentričnošću. Brinula se da mu i fizički izgled izmijeni, kako bi bio drugačiji od drugih. Da bi bio u fazonu originalnog nadrealiste, koji prezire sve obično, brkove je „montirao“ tako da liče na antene. Time je bio u prilici, govorio je, da osjeti naume i vibracije drugih. Gala se svikla na te njegove ludosti, smatrajući ih posebnom vrstom duhovne nadgradnje. Vjerno ga je kopirala u svemu. Ako već Dali slika slike, zašto mu ona ne bi pojačavala duhovni habitus pomoću izgreda, jer on, po Gali, nominuje punoću stvaralačke egzaltacije. Izvježbala se u toj igri maskiranja Dalijevo i svog života. Nije htjela ni umjela da živi ritmom normalnog života. Da je to htjela ostala bi sa svojim prvim mužem, Elijarom. Njoj je bio potreban cirkusant koji od svega pravi lakrdiju. Prilagodila je Dalija kalupu od svog voska, živeći euforično i skandalozno. Da, tako je Dali živio, ali je slikao genijalno. Njegov rejting ide odmah uz Pikasov. Tek poslije dolaze drugi. Čak i veliki Matis ili Brak, bar kad se njihova genijalnost sagledava iz ugla modernog tretmana.

Kako je Dora bila umjetnik osobenih slikarskih sklonosti, tra-gajući za potkom novine i eksplozijom čulnih naslaga, ona je i supružničku ulogu sa Pikasom shvatila kao mogućnost slikarskog bogaćenja. Procjene su bile pogrešne.

Pikaso nije volio da podstiče druge. Bio je egoista u naravi. Sa viškom energije u duhu i tijelu. To je prenio u slike. Tako veliku energiju shvatio je i kao uslov podređenja drugih. Cijenu te osobine platila je Dora. Udajom za Pikasa, postala je njegova sjenka. Umjesto lovorika na njenoj životnoj i slikarskoj stazi, brzo je počelo da raste trnje.

Pikaso je bio zaljubljen u Doru. Nevolja je bila u tome što je u njoj vidio samo ženu. Kada se udala za Pikasa imala je blizu 30 godina, izgledala je fantastično. Njena ljupkost i gracioznost umanjivale su joj godine. Djelovala je kao dvadesetogodišnjakinja. Grudi najčešće maksimalizuju privlačnost ženske osobe, još ako su oblastog oblika, ako nadižu bluzu ili haljetak, mogu da stvore vrtoglavicu. Tako je bilo kad ju je Pikaso, posredstvom Elijara, upoznao.

Plima takvog osjećanja nije Pikasa, u prvim godinama braka, napuštala. Dora je djelovala kao magnet. Njene su vibracije pomogle slikaru da više i bolje stvara. Sedam godina njihovog zajedničkog života spada u najvažniju Pikasovu slikarsku fazu. U tom periodu nastala je i njegova čuvena *Gernika*, koja se smatra jednom od najpoznatijih slika 20. vijeka.

Dora je sa ushitom pratila nastajanje Pikasovih slika. Unosila se u njihov dubinski vir i ljepotu. Ljudi koji se bave tumačenjem likovnih djela, griješe ako vrše diobu na realističke i apstraktne. Slika je govor boja. Bitan je nutreni svijet i njegova magnovena eksplikacija.

De nema žarišta, nema ni vatre. Pikasove slike odlikuje fenomen gorećeg stanja. U eksploziji fikcije oživotvorava se sugestija boje kao govornog elementa. Može tu biti situiran čovjek ili neka njegova psihološka dispozicija: užas ili spokoj. Erotski ili neki drugi impuls ili energija.

Korijeni bračnih nesuglasica

Majakovski je bio poeta energetske potencije. I na revoltu je zasnovao lirsku recepciju. U ophodnji sa zavodnicom Ljiljom Brik bio blagostiv i nježan, čak bi se reklo podaničke prirode. Takav je bio vjerovatno i Pikaso kad se radilo o postelji. Atelje

mijenja postupke ponašanja. Dora je imala zavodničku omamu, ali je Pikasov kist imao prevlast nad njome. To ju je ljutilo i onespokojavalo.

Veliki slikar je uživao na moru u vrijeme plime. Igra talasa pojačavala je igru čula. Volio je da tamo vidi Doru, poigravajući se talasima i njenim tijelom, jednovremeno. Gubio ju je i tražio među talasima. Čula su tada najmobilnija. U Dori je našao njihov najljepši sabir.

Iza te rapsodije kupanja i dodira tijelima, nastajala je slika. Ne slika morskog krajolika, već slika nekog unutrašnjeg nemira, koja najavljuje obnovu čulnog carstva.

Kad bi Dora banula nenadano u Pikasov atelje, ovaj je djelovao rasrdeno. Dolaskom „razvodnila“ bi viziju, a on je tu, pred štafelajem, da je uhvati i likovno transformiše. Ni najnježnija riječ ne popravi kuršlus podsvjesno začete zamisli. Nastajala je prepirka, koja se završavala Dorinim plačem i riječju da je to njihovo poslednje. Nije poslednje, jer je Pikaso imao dar da umilostivi suprugu. Ona bi mu oprostila učinjenu drskost.

Dalijevu Galu oduševljavao je scenski prizor. Podnosila je slikara i kad bespovodno urliče. To od nje traži poljubac. Ona mu uzvraća tri i time ga smiruje. Ako mu je njena nježnost nedovoljna, tražiće je drugde. Dali se neće ljutiti jer Gala vrijedi tri žene. Njemu je važno da mu jedna od njih bude vjerna!

Pikaso je ličnost drukčijeg mentalnog sklopa. Indiferentan je prema ljepšoj polovini, ako je u slikarskom transu. On je do te prevlasti mnogo držao. Imao je manijačku potrebu da se dokazuje. Da bude prvi. I jeste prvi. I Dora voli što je prvi, ali joj ne godi uloga „sekundarne sirovine“. Njen je talenat zapažen, ali ga je Pikaso „prizemljio“. Možda i razorio.

Dali je ogovarao Pikasa. Priznavao mu je talenat, ali je smatrao da ga „troši“ i u političke svrhe. Tu je Dali mislio na

Gerniku, a i na druge slike i crteže. Pikaso mu je uzvraćao da je klovn, koji koketuje sa nacističkom ideologijom i pravi kojekakve ludorije bolesničkog tipa. Izigravao je jagnjeću naivnost, previše blejeći.

Rastankom od Pikasa Doru je obuzimala duboka depresija. Možda je u njoj i majčin gen „progovorio“, gen psihičke krhkosti. Htjela ga je odagnati, ali je on bio jači od volje. Da je imala dijete sa Pikasom, možda bi pronašla psihičku ravnotežu. Ko zna? A opet je pomišljala da bi joj to ubrzalo razaranje duše. Teško je naći u životnoj skrivalici primir i sreću.

Složit ćemo se sa činjenicom da je Dorina *mentis forma* pripadala umjetnosti. Druge predispozicije bile su nejake pred ovom. Plač i depresija postali su njena svakodnevna imovina. To je vodilo slomu živaca i bolnici. Žan Lakan, Pikasov prijatelj, psihijatar svjetskog glasa, preuzeo je brigu o Dori. Kažu da se u stanju velike duševne krize pridružila nekoj sekti, što nije provjereno.

Dugo je trajala njena duševna agonija. Ublažavala ju je jakim ljekovima. Prividno izliječena posjećivala je Hrvatsku, u kojoj je rođen i živio jedno vrijeme njen otac. Dok sam boravio jednog ljeta u Rijeci, neđe početkom šezdesetih, tamošnji ugledni pjesnik Drago Žerwe, u nevezanom razgovoru mi reče o nesvakidašnjem događaju. Htio je da se vidi sa Dorom Mar. Ta mu se želja nije ostvarila jer je došlo do previda vremenskih termina. Saznao je da će Dora Mar posjetiti crkvu Sv. Jurja na Trsatu. Međutim, ona je tamo bila prethodnog dana. Tako je Žerwe nije vidio, a želio je da je vidi.

O ovoj znamenitoj ženi napisano je posljednjih godina više knjiga i zapisa. Jednako je prisvajaju Francuzi, Argentinci i Hrvati. Zapis o Dori ostavila je njena dugogodišnja prijateljica iz Pariza, arhitekta Ksenija Grizigono, Splićanka rodnom.

Pišući ovaj zapis o Dori Mar (Doroteji Marković) dužan sam reći da je arhitekta Josip Marković, Dorin otac, svojatao porodicu Polića. A kako i ne bi kad je on sin Anta Polića, trgovca i brodara. Ante Polić je inače otac čuvenog pisca Janka Polića – Kamova, koji je u 24. godini, 1910. godine, izvršio samoubistvo u Barseloni. Ovaj grad u nekoliko navrata posjetila je i Dora Mar. Možda je to usloвила tragedija mladog Janka, koji je polubrat njenog oca. U Rijeci mu je podignut spomenik, rad Zvonimira Kamenara.

Valjda će se neko od nadležnih šetiti da se i Dori Mar podigne spomenik. Ova značajna slikarka iz pariske međuratne avangarde to je zaslužila.